

BEATA KULAK

OBOCZNE FORMY ZAIMKÓW *MÓJ, TWÓJ, SWÓJ*
WE FRAZEOLOGII MICKIEWICZOWSKIEJ

I. WPROWADZENIE

Formy oboczne zaimków dzierżawczych *mój, twój, swój* to formy pełne (nieściągnięte), np. *mojego, swoją*, i skrócone (ściągnięte), np. *mego, swą*. Form ściągniętych używa się rzadziej niż pełnych; przyczyny ich użycia mogą być różne, przeważnie trudno je wskazać. W opracowaniach językoznawczych, gramatykach czy słownikach znajdujemy na ten temat jedynie wzmianki oparte raczej na obserwacji niż na analizie. Można je sprowadzić do następujących uogólnień:

1. W pozycji akcentowanej używa się form pełnych, form ściągniętych – wyłącznie w pozycji nieakcentowanej; formy ściągnięte mają charakter książkowy¹.

2. Formy nieściągnięte są neutralne, mogą być używane zawsze, tzn. w języku pisanym i mówionym².

3. Formy ściągnięte są ograniczone do stylów języka pisanego, są nacechowane stylistycznie (podniosłe) i należy je stosować z umiarem³.

Mgr BEATA KULAK – asystent Katedry Języka Polskiego KUL; adres do korespondencji: Instytut Filologii Polskiej KUL, Katedra Języka Polskiego, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin.

¹ *Słownik poprawnej polszczyzny*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1980, s. 352 (*mój*), 802 (*twój*), 741 (*swój*).

² D. Butler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*, t. I, Warszawa 1986, s. 268.

³ A. Nagórko, *Zarys gramatyki polskiej*, Warszawa 1997, s. 143-144.

Uwagi te – nawet jeśli są trafne – powinny być poparte dokładniejszymi badaniami. Pełny ogląd tego zagadnienia to analiza uwzględniająca zróżnicowanie form i zaimków w ujęciu historycznym i synchronicznym.

Zaimek dzierżawczy może też być składnikiem, przeważnie w ustalonej formie, związku frazeologicznego, i to będzie przedmiotem niniejszego omówienia. Celem artykułu jest pokazanie, w jakich związkach frazeologicznych w utworach Adama Mickiewicza znajdują się zaimki dzierżawcze *mój*, *twój*, *swój*, oraz próba odpowiedzi na pytanie, od czego zależy użycie w tych związkach długich lub krótkich form zaimków⁴.

II. UWAGI METODOLOGICZNE

Przystępując do analizy interesującego mnie zagadnienia, nie można pominąć istotnych kwestii metodologicznych, zwłaszcza że w czasie ekscerpowania materiału nie obeszło się bez kłopotów. Chodzi tu o ustosunkowanie się do koncepcji frazeologii przyjętej w *Słowniku języka Adama Mickiewicza*, będącego źródłem badania⁵, oraz o uściślenie terminu *związek frazeologiczny*. Autorzy SJAM odwołali się do klasyfikacji frazeologizmów wprowadzonej przez S. Skorupkę⁶, w której podstawą rozróżnień związków wyrazowych są dwa kryteria: formalne (staąd podział na wyrażenia, zwroty i frazy) oraz semantyczne (podział na połączenia stałe, łączliwe i luźne). W takim ujęciu frazeologię rozumie się bardzo szeroko, czemu dał wyraz sam autor koncepcji, pisząc we wstępie do swojego słownika, że „nie ma być tylko suchym rejestrem utartych wyrażen i zwrotów, ma on być inwentarzem obrazującym raczej *sposoby wyrażania się*, a więc zawierającym również i nieco luźniejsze, zwykle przenośne konstrukcje frazeologiczne i składniowe oraz że zasadniczym celem słownika jest zebranie i pokazanie *możliwie wszystkich związków wyrazowych, występujących najczęściej w języku polskim*” [podkr. moje – B. K]⁷. Tak też potraktowano frazeologię w SJAM: „Bogata część frazeologiczna jest z jednej strony ilustracją utartej frazeologii języka poety zaczerpniętej już to z języka

⁴ Por. mój artykuł: *Formy długie i krótkie zaimków dzierżawczych mój, twój, swój w języku Adama Mickiewicza*, JP 78(1995) nr 5, 373-381. Jeden z wniosków dotyczących języka A. Mickiewicza był następujący: „zaimek *swój* ma najwięcej krótkich form w stosunku do ogólnej liczby użytych i częściej występuje w związkach frazeologicznych”.

⁵ *Słownik języka Adama Mickiewicza*, red. K. Górski i S. Hrabec, t. I-X, Wrocław 1962- (dalej skrót: SJAM).

⁶ H. Kurkowska, S. Skorupka, *Stylistyka polska. Zarys*, wyd. 5 z uzup., Warszawa 2001, s. 151-160; S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. I-II, Warszawa 1967, s. 6-7.

⁷ Skorupka, dz. cyt., s. [5].

ogólnonarodowego, już to ludowego, z drugiej strony, przez opozycję, rzuca światło na jego frazeologię indywidualną, pozwalając ocenić jej świeżość i kunszt⁸. Autorzy słownika co prawda zastrzegają się, że do związków frazeologicznych zakwalifikowali „utarte lub względnie utarte, skostniałe połączenia frazeologiczne, nie uwzględniając przy tym połączeń luźnych i doraźnych”⁹, nie można jednak nie zauważyć, że dla dzisiejszego badacza jest tam wiele właśnie tych ostatnich. Niech za przykład posłużą same wyrażenia, bez kontekstów, nie potwierdzające zleksykalizowanego znaczenia podanych połączeń (po hasła liczba wystąpień):

na m(oj)e (nie)szczęście 2
 na moje barki 1
 u nóg twoich 2
 w swoją drogę, stronę 4
 według woli swojej 1
 spełnienie powinności swojej 1
 ze swojej winy 1.

Od początku badań nad frazeologią na plan pierwszy wysuwała się kwestia istoty frazeologizmu¹⁰. Nie wchodząc w szczegółowe analizy oraz biorąc pod uwagę najnowsze omówienia, można dziś przyjąć, że związki frazeologiczne, w odróżnieniu od innych połączeń wyrazowych, cechują się „nienaruszalnością” składników: nie są „ulotne”, są natomiast utrwalone w tradycji językowej i nawet ich ewentualna wariacja pozwala je odnieść do jakiejś postaci wyjściowej. Tych warunków często nie spełniają przytoczone przez słownik przykłady uwzględnione jako frazeologiczne. Nie można się więc zdecydować na włączenie do związków frazeologicznych wszystkich połączeń wyrazowych, wyróżnionych w słowniku, nie można też połączeń stałych i luźnych poddawać takiej samej analizie jakościowej. Akceptując więc wyszczególnione przez słownik typy jednostek frazeologicznych, takich jak: przysłowia, wyrażenia, wyrażenia porównawcze, zwroty, zwroty porównawcze, frazy, szeregi, zestawienia, bada się związki o dużym stopniu łączliwości, z pominięciem połączeń luźnych. Te połączenia doraźne, zanotowane przez słownik, mają jednak znaczenie ze względów statystycznych: wśród prezentowanych związków frazeologicznych najliczniejszą grupę połączeń luźnych stanowią te z zaimkiem *mój*; z zaimkiem *swój* jest ich zaledwie kilka. Odwrotnie natomiast przy połączeniach utartych: najwięcej jest związków stałych z zaimkiem *swój*.

⁸ SJAM, s. XIII.

⁹ Tamże, s. XVII.

¹⁰ Por. Bibliografię.

III. ANALIZA MATERIAŁU

Jeśli – jak zaznaczono powyżej – związki frazeologiczne cechują się stabilnością, to dla omawianych tu zaimków dzierżawczych jako składników tych związków da się ustalić schemat łączliwości leksykalnej¹¹. W takim schemacie można wypełniać puste miejsca różnymi zaimkami, np. w połączeniu

moja noga nie postanie

co odnosi się do schematu:

czyjaś noga nie postanie

można w miejsce *czyjaś* podstawiać inne zaimki, takie jak *twoja*, *jego*, *jej*, *ich* itd. Znaczy to, że zaimek dzierżawczy, rozumiany jako zbiór leksemów, jest wymienionym komponentem w związku frazeologicznym. Zasada ta jednak w minimalnym stopniu dotyczy zaimka *swój*. Można bowiem, stosując przykładowo schemat w *czyimś przekonaniu* ‘według czyjego przeświadczenia, opinii, poglądu’ powiedzieć: w *moim przekonaniu* i w *twoim przekonaniu*, ale: w *jego przekonaniu*. Mamy tu zmianę leksykalną, co wskazuje na odrębność i specyfikę zaimka *swój* w stosunku do *mój* i *twój*. Może też być odwrotnie: są takie związki frazeologiczne, które stanowią schemat bez tzw. pustych miejsc, np. *być nie w swoim sosie*. Nie można tu podstawiać nie tylko innego zaimka dzierżawczego, ale żadnego innego wyrazu, bo zwrot ten przestanie mieć znaczenie metaforyczne, nie będzie już frazeologizmem. Pomijając jednak bardzo szczegółowe roztrząsania, można dokonać podziału frazeologizmów występujących w języku A. Mickiewicza na:

1. te, które mają wymienny komponent zaimkowy (są odpowiednikami składowymi jakiegoś schematu), np. *polecać się czyjejs lasce*;
2. te, w których nie można wymienić komponentu, choć można dopuścić pewne modyfikacje, np. syntaktyczne (przestawienie szyku), umotywowane typem tekstu (poezja), np. *swojego dopnie*¹²;
3. te, które są nienaruszalne pod każdym względem, np. *swoją drogą*.

¹¹ Odwołuję się tu do prac S. Bąby: *Twardy orzech do zgryzienia, czyli o poprawności frazeologicznej*. Poznań 1986, s. 18-19; *Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny*. Poznań 1989, s. 20-46.

¹² Por. A. Pajdzińska. *Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji*. Lublin 1993, s. 83 n.

Materiał jest ułożony następująco: najpierw omawia się związki frazeologiczne z zaimkami *mój, twój, swój* w formie nieściągniętej, następnie z postaciami obocznymi, na końcu z formami ściągniętymi. Osobno badane są frazeologizmy z zaimkami dzierżawczymi w funkcji rzeczownika. Po hasłe podano liczbę wystąpień, przykłady i skróty źródeł według SJAM:

I. POŁĄCZENIA WYRAZOWE,
W KTÓRYCH ZAIMKI WYSTĄPIŁY TYLKO W FORMIE DŁUGIEJ

a) dwusylabowej

mój

moim zdaniem 5: a które są zdaniem moim [A: moim] najcudowniejsze. L2 222;

(*na mój koszt*), *na moim koszcie*, *moim kosztem* 5: aby zrobił moim kosztem trzy portrety. L1 348; Kasa nieco zapomogła się, bo dotąd garstka była na moim koszcie. L3 184;

po moim trupie 1: Po moim chyba trupie pójdzie do ołtarza. PT XII 444;

pod bokiem moim = *przy mnie* 1: trud mój powiększyłeś, pobudzając opór pod bokiem moim. L3 141;

(*mój adres*), *pod moim adresem* 21: Posyłam w twojej kopercie listy z Lublina do Nufra, pod moim adresem tu przesłane. L1218; Jeśliby list znalazł się, wykup go i poszlij pod moim adresem do Moguncji. L2 526;

w moim imieniu, *moim imieniem* 11: List ten, *titulo* do Hieronima, przeczytasz w czasie uczy i uściśniesz go moim imieniem. L1 44; Żadnych obietnic w moim imieniu czynić nie podobna. L1 365;

w moim przekonaniu 5: Sejm zapewne czyni rozsądnie, ale w przekonaniu moim niepolitycznie. O projekcie 85-6; Powiem po ziemsku, że to jest w moim przekonaniu największy filozof. L2 417;

(*mój interes*), *w moim interesie* 12: W liście z miesiąca marca br. doniosłeś mi. Szanowny Panie, o staraniach, które łaskawie obiecałeś przedsiębrać w moim interesie zapisów pani Marly. L3 409;

moja noga nie postanie 2: odtąd moja noga / Tam nie postanie. PT VI 128-9;

moja rzecz 8: Moja rzecz scyzorykiem wyrzynać – Kropidłem. PT VIII 309; nie moja rzecz sprawę roztrząsać. PT VIII 746;

moja w tym głowa 1: Moja wtem głowa. G 709;

być w mojej sile 1: Kierunek główny w tej chwili ująć nie jest w mojej sile. L3 223;

według mojej opinii 1: Według mojej opinii powinno to być wszystko w edycji umieszczono. L1 58;

być nad moc moję 1: a za się przecz wymagasz co jest nad moc moję? Żywila 95;

być nad moje siły 1: sądy zniknęły i żądza braterstwa zajęła się, jest nad moje siły. L3 329;

wpaść w moje ręce 1: Niech powiem jakim trafem wpadła w moje ręce [sic!]. PT IX 148;

pisać na moje ręce 3: Do Wilna pisz na moje ręce *volanti sigillo*. L1 122;

przestać, przysłać na moje ręce 2: Bądź tedy łaskaw przysłać na moje ręce do Paryża listy. L3 417;

w moich oczach = *moim zdaniem, według mnie* 2: bardzo ładna, a przynajmniej w moich oczach. L1 75;

ile sił moich 1: którym oddałem [się] z powołania, które ile sił moich dotąd pełniłem. L1 109;

wedle sił moich 1: Oświadczam wam gotowość służenia wedle sił moich rodakom. L3 320;

za dni moich 1: Tak za dni moich, przy wiejskiej zabawie. / Czytano nieraz pod lipą na trawie / Pieśń o Justynie. PT Ep 117-9.

Większość przytoczonych powyżej frazeologizmów z komponentem zaimkowym pokazuje połączenia form zaimkowych, najczęściej dwusylabowych, z rzeczownikami, też najczęściej dwusylabowymi. Zaimek odnosi się więc do rzeczownika i wtedy spełnia podstawową swą funkcję: określenie właściciela. Zaimki zwykle stoją przed rzeczownikami, rzadko w postpozycji. Wpływ na używanie w podanych kontekstach długiej, a nie krótkiej postaci zaimków dzierżawczych można uzasadniać wersyfikacją (m. in. kontekst z hasłem *po moim trupie*), jak również rytmiką. Niewątpliwie połączenie wyrazów dwusylabowych jest „właściwsze”, jeśli weźmiemy pod uwagę akcent paroksytoniczny, niż np. jednosylabowego i dwusylabowego. Bywają i takie połączenia, ale ma to zwykle uzasadnienie, jak w przykładzie: *za dni moich*, który stanowi zgramą symetrycznie całość akcentową. Zdawać by się mogło, że przy sporych „możliwościach” zaimków dzierżawczych ich forma (ściągnięta lub nieściągnięta) mogłaby dopasowywać się do rzeczowników, obok których stoją, czyli np. jeśli rzeczownik jest jednosylabowy, to i zaimek powinien być jednosylabowy. Takie połączenia nie są oczywiste. Zaimki dzierżawcze faktycznie jednak często dopasowują się pod względem akcentu, chroniąc rytm (związku wyrazowego, zdania). Trudno jednak dociec, czy ma to decydujące znaczenie przy wyborze formy zaimkowej, zwłaszcza że dochodzą tu i inne kryteria (np. istotny dla użycia dłuższej formy wydaje się szyk w przykładzie: *wedle sił moich*). Niemniej, prawie wszystkie przykłady z zaimkiem dzierżawczym *mój* używane są w takich połączeniach, w których można wskazać równomierność akcentową.

twój

przy twoim boku 1: Dzień dobry, słońce w oknach, ja przy twoim boku. S XV 8;

twoim imieniem, w twoim imieniu, w imię twoje, pod twoim imieniem 7: Od czasu zjawienia się Andrzeja sypały się wieści przeciwko niemu, a wszystkie zastawiane twoim imieniem. L2 432; ale do tego trzeba by mieć od ciebie urzędową plenipotencją, aby w twoim imieniu działać. L2 469: Szczęśliwy dziś jestem, Henrietto, zaczynając w imię twoje miłe pierwszy dzień zmartwychwstania i wiosny. L3 527;

twoim mieczem = twoją ręką, poprzez ciebie 1: Chciałeś zemsty? masz! boś ty był narzędziem kary / Dalej! twoim Bóg mieczem rozciął me zamiary. PT X 807-8;

na twoim miejscu 1: gdybym ja był na twoim miejscu, poszedłbym, i nie odwiodyby mię wszystkie nawet hurysy. L1 177;

polecać twoim względem 3: Polecam twoim względem oddawcę niniejszego pisma. L2 30;

w twoim wieku 3: Uważ, że człowiek w twoim wieku i chorobie / Nie zdołałby z innymi razem emigrować. PT X 439-40;

polecać się łasce twojej 1: Ściskam cię i polecam się łasce twojej i boga szemiothowego. L3 407;
twojej ręki = przez ciebie stworzony 1: Zdaje mi się, że *Strój czarny* jest twojej ręki. L1 299;
z twojej strony 6: Jest to z twojej strony największe *absurdum*. L1 432; Można uważać, że się to dotąd dzieje [...] bez żadnych z twojej strony zabiegów. L3 571;
w ręce twoje (formuła toastu) 1: Nalał i wypił. - starcze! w ręce twoje!. KW VI 219;
dojść rąk twoich 7: Nie wiem aż dotąd, czy posłane bilety na prenumeratę Horacjusza doszły rąk twoich. L1 149;
w twoich latach 1: Uważ, że człowiek w twoich latach i w chorobie / Potrzeba wygod. PT X 439-40 [A1];
z rąk twoich 3: Pierścień ten – niech go z rąk twoich otrzyma. G-r 1223.

Podobnie jak przy zaimku *mój* najliczniejsze są połączenia dwuzgłoskowego rzeczownika z dwusylabową formą zaimka *twój* (...*łasce twojej*, ...*twoim względem*, *twoim mieczem*), ewentualnie wyrażenia przyimkowego czy zwrotu, stanowiącego całość akcentową, oraz dwusylabowego zaimka (*za dni moich*, *w twoich latach*, *dojść rąk twoich*). Można stwierdzić, że najczęściej obok rzeczownika jednosylabowego stoi zaimek dwuzgłoskowy; obok dwusylabowego – zaimek dwusylabowy; obok trzy- lub więcejsylabowego – zaimek dwuzgłoskowy (*twoim sposobem myślenia*).

swój

jak w swoim domu 1: W końcu u nas jak w swoim domu się zagnieździł. PT II 280;
swoim kosztem, na swoim koszczie, (na swój koszt) 5: lecz że [...] swoim kosztem cały pułk jazdy wystawił [...]. Cesarz go półkownikiem dziś właśnie mianował. PT XI 652-5; z tych trzech na swoim koszczie, reszta guwerneruje. L1 143;
swoim zwyczajem 3 Redaktor Biblioteki Polskiej zaczyna zwyczajem swoim od uwag ogólnych. O kryt 116-7;
nie na swoim miejscu 1: Czy też inny artykuł [...], wcale do rzeczy, wyjąwszy niepotrzebne zapuszczenia się w estetykę, które w gazecie nie są na swoim miejscu. L1 359;
nie w swoim sosie 1: Byłem też trochę niezdrów, a przynajmniej nie w swoim sosie. L1 392;
w swoim czasie 4: Dowiesz się o tém wszystkim s książek w swoim czasie. PT III 611;
w swoim rodzaju 1: Wydal niedawno poemat (dramatyczny), arcydzieło w swoim [A: swoim] rodzaju. L3 473;
w swoim żywiole 1: Dziś w więzieniu jak w domu, jak w swoim żywiole. D3 I 110;
być panem, panią swojej woli 2: myśleć, chodzić, pisać, być panem swojej woli. [...] nie jestże to jedno z najprzyjemniejszych położeń w życiu moim?. L1 158; Rób, co chcesz, jesteś woli swojej panią. D4 1097;
swojej roboty 1: szkła swojej roboty wsadzają na oko. Do JLeI 63;
wziąć do chwały swojej 1: Bóg [...] mnie sierotą zostawił. / Wziąwszy do chwały swojej nadobną Wojszczankę. PT X 274-6;
z istoty swojej 1: Rozumowanie to umysłowe. bardziej z istoty swojej do umiejętności niż do poezji należące. umiał Trembecki tak zmysłowe wydaż. Zof 569-71;

z *natury swojej* 3: bo rozum pojedynczy [...] nie tylko że jest trudny do pogodzenia z drugimi, ale nawet z natury swojej jest niepodobny do zgodzenia. O duchu 206-8; musiała zamienić się w wojnę polityczną, z natury swojej chwilową. HPol II 270-1;

z *ręki swojej* 3: wygnał nowego hrabię, ustanowił z ręki swojej Guncelina. HPol II 765-6;

ze *swojej kieszeni* 1: musi kilkanaście talerów ze swojej kieszeni przyłożyć. Przypadek 58-9;

ze *swojej strony* 12: Walerian pisał, że mi posyła rubli 360 as., ty znowu ze swojej strony sto pięćdziesiąt. L1 310; Czesi nagle tam wpadłszy wszystko ogniem i mieczem wyniszczyli. Władysław mszcząc się wysłał ze swojej strony wojsko do Moraw i równą lupieżą i mordem Czechy nawiedził. HPol II 1757-9; Nie wiem, od kogo zależy nominacja, proszę ciebie, żebyś ze swojej stony za Dumemniem, o ile możesz, przyczynił się. L3 440;

swoją drogą = niezależnie 3: Na tym, zdaje mi się, przestać należy i [...] dalsze organizowanie się towarzystwa swoją drogą powolnie wykonywać. PisFil 18 109-11: Bo wątpię, żebyś mi odpowiedział [...], że religia swoją drogą, a polityka swoją drogą. L2 433;

swoją koleją = niezależnie 1: Duch politycznie kierujący Francją jest zachwiany i zniszczony, ale machina rządowa idzie koleją swoją. L3 329;

na *swoje imię* = we własnym imieniu, na własne ryzyko 2: Możesz tedy, kochany Daszkusie, i na swoje imię blokować. L1 365;

wmieszać się w nie swoje sprawy 1: Zawsze mam nadzieję, że twoje dziecko wyjdzie z więzienia. Dlatego właśnie, że jest dzieckiem i wmieszało się w nie swoje sprawy po dziecinnemu. L3 108;

zakończyć dni swoje = umrzeć 1: zakończył dni swoje gdzieś w okolicach Dunaju. Zof 425-6;

być panem godzin swoich = rozporządzać własnym czasem 1: Ale panem godzin swoich nie jestem. L3 450.

Najliczniejszą grupę związków frazeologicznych stanowią połączenia z komponentem *swój*, i wśród tych właśnie jest najmniej takich, które mogą ulegać jakimś modyfikacjom. W tym przypadku można mówić o „prawdziwej” stałości związku (*swojej roboty, w swoim czasie, swoim zwyczajem*). Wcześniej zaobserwowane stosunki akcentuacyjne da się potwierdzić również na zaimku *swój*, co wskazuje, że amfibrachiczny rytm stanowi bardzo istotne kryterium używania krótkiej bądź długiej formy zaimków dzierżawczych (*za swojej kieszeni, nie na swoim miejscu, zakończyć dni swoje*).

b) w formie trzysylabowej

Jedynie odnotowane u Mickiewicza, ustabilizowane znaczeniowo i formalnie frazeologizmy z trzyzgłoskowym członem zaimkowym, to:

po mojemu 1: nie śmiem po mojemu bazgrać. L1 436;

po twojemu 1: Masz tedy wiedzieć, zem napisał dramę, czyli po twojemu dramat. L2 172;

po swojemu 2: nie przywiązywali się do słów gramatyki lub pisma i tłumaczyli się po swojemu, zawsze zarozumiale. L1 88; Na końcu wiszą galki, coś nakształt guzików, / Które żydzi [...] po swojemu, cyces nazywają. PT IV 202-4.

Można przypuszczać, że na zachowanie takich postaci związków miała wpływ rytmika (akcent na pierwszej i trzeciej sylabie), podkreślenie znaczenia zaimka (według mnie, a nie według ciebie czy kogoś innego) oraz tradycja.

2. WYSTĘPOWANIE OBOCZNYCH FORM ZAIMKÓW DZIERŻAWCZYCH W ZWIĄZKU FRAZEOLAGICZNYM

Podstawą wyodrębnienia tej grupy związków frazeologicznych były wskazania słownika. Trzeba jednak zaznaczyć, że jest to grupa najmniej wyrazista. Przy niektórych egzemplifikacjach autorzy SJAM zaznaczali oboczność: forma *ściągnięta*/forma *nieściągnięta* za pomocą nawiasu obejmującego morfem *-oj-* (*m(oj)ej*, *sw(oj)a*) lub leksykalnie, prezentując synonimiczne hasła (np. *za moich*, *mych czasów*). Do tego rodzaju związków zalicza się również te, które, choć w hasło podana była forma długa, miały formę krótką w przykładzie (lub na odwrót).

Występowanie wariantu *ściągniętego* lub *nieściągniętego* zaimków dzierżawczych można uzasadniać i rytmem, i wersyfikacją:

mój

przy mym, moim boku = przy mnie 1: on w nocy sypiał przy mym [A1: moim] boku! PT XII 345;

chcieć, żądać m(oj)ej ręki = chcieć mnie poślubić 2: Chcą mojej ręki oba. LI 200; Ta, której serce daję, żądała mej ręki. S XXI 7.

Można też znaleźć uzasadnienie doboru form poza zasadami poetyki tekstu, chodzi mianowicie o przypadek gramatyczny. Skraca się bowiem zaimek w dopełniaczu lp. Trzysylabowe *mojego* jest za długie nawet przy następnym trzysylabowym wyrazie:

mego wieku, w moim wieku 3: Puszkina prawie mego wieku. LI 301; cóżby świat mówił o człowieku. / Rzekł Tadeusz, któryby teraz. w moim wieku. / Zdrow, żył na wsi, kochał się. PT VIII 452-4; *trafiać do mego przekonania, w moje przekonanie* 3: Krytyka twoja na odę zupełnie trafia do mego przekonania. LI 41.

W poniższym przykładzie widać zaś, że forma krótka jest użyta w tekście poetyckim, długa natomiast w liście, ale też wpływ na to miała zapewne nagłosowa pozycja całego związku frazeologicznego:

za moich, za mych czasów 11: Inne zwyczaje były za mych czasów. KW IV 25; Pamiętam za mych czasów podobne wypadki. PT I 867; Za moich czasów było to trudno. L3 420.

W wyrażeniach: *moja droga, jedyna, kochana, miła; moje kochanie; moja kochanko, pani; siostró moja* oraz w połączeniu z imieniem zwykle występowały dłuższe formy, choć mogła tu stać forma krótka, ale nie w funkcji apostrofy. Mamy więc przykład:

I gdzie jest *moja* Laura? Do Niem 13

ale też:

Dobrze, zem spotkał zdrajcę *mój* Leili. G-r 610.

twój

być na twoje usługi 3: Jeśli masz jeszcze co do objaśnienia, jestem na twoje usługi. L3 485;
na tw(oj)e ręce 8: Ten arcylist oddasz Zanowi: pisałem na twe ręce, aby pręcej. L1 97; Posyłam na ręce twoje dla pana Boudard [...] obiecane dwa obrazki. L3 414;

swój

pełnić sw(oj)ą powinność 2: Na koniec bez rozkazu pełnią swą powinność. Reduta 66; Odpowiedziałem, że muszę pełnić swoją powinność. L2 550;
do swoich stóp, pod swe stopy 2: cały świat – o zgrozo! – pod swe nagną stopy. K 212; Do stóp swoich tyrany staroświeckie pognie. K 327;
w swoje ręce, łapy, w rękę swych 3: Cały rząd kraju w swoje zagarnąwszy ręce, / Dokazali pochlebstwem struć serce książęce. M 15-6; Póki cię w łapy swoje nie wzięł Ludwik Dziuba. JambJC 137; mając już dziedzictwo ich w rękę swych, nic im nie dawał. KPP 233-4.

Identyczne pod względem znaczenia wyrażenia *swego czasu / w swoim czasie* stanowią element stałego zasobu frazeologicznego i tylko w takich formach występują w różnych jakościowo tekstach:

swego czasu 2: Człowiek arcyniepospolity: zdaje mi się, że go Andrzej na emigracją chowa i swego czasu poznać go. L2 407;

w swoim czasie 4: Dowiesz się o tém wszystkim s książek w swoim czasie. PT III 611.

3. ZAIMKI DZIERŻAWCZE JAKO SKŁADNIKI ZWIĄZKU FRAZEologicznego NOTOWANE WYŁĄCZNIE W FORMIE KRÓTKIEJ

mój

podług mego rachunku: podług mego rachunku połowa tylko rozkupionych książek czyta się przez nabywców. L1 368:

według mego zdania 1: jest według mego zdania daleko większym filozofem. PisFil 8 38-9;
zostawać w mej mocy 1: Co zostaje w mej mocy, życzyć gotów jestem. Walka 74;
ręką mą, rękami memi = własnoręcznie, osobiście 3: ja dwóch zbrojców ręką mą zabiłem. PT V 840;
dostać się w me ręce 1: Ta książka dostała się w me ręce trefunkiem. PT XII 223;
stanąć przed memi oczyma = stanąć przede mną 1: Otoż gdy ona stanie przed memi oczyma, [...] Napróżno każę milczeć. D4 616-8;
na, w mych oczach = w mojej obecności, przy mnie 3: Czterech zabił w mych oczach. Don Car 313;
u nóg mych = w mojej obecności, przy mnie 2: Chart u nóg mych zadławił mojego kochanka/ Bonończyka!. PT II 618-9;
w mych latach 1: Tu widzę ini ludzi niż byli w mych latach. PT XII po 385;

twój

wedle twej woli 2: Posyłką [...] rozporządę wedle twej woli. L3 20/26;
w twym znaczeniu = według ciebie! Czymże jest w twym znaczeniu historia?. L2 256;
pod twe nogi 1 Przybiegę ci przypomnieć upaść pod twe nogi. PT X 303;

swój

co swego = coś sobie właściwego 1: przecież dół, a przynajmniej ziemia, może tam co swego domieszała. L2 477;
swym nakładem 1: Dorosłych promowował także swym nakładem. PT VII 416;
o swej sile = bez pomocy 1: Wstaje, chodzi o swój sile. Tuk 139.

Jeśli konteksty nie są poetyckie, istotny wydaje się rytm i w związku z tym połączenia wyrazów o równo rozłożonych akcentach (*według mego zdania, w twym znaczeniu*). W tekstach wierszowanych ważny jest nie tylko rytm, ale zgodność wersyfikacyjna (*w mych latach*). Zaimek *swój* użyty jako wariant krótki właśnie z powodów „poetyckich” narusza stałość związku, jak w przykładzie:

swoje widzimię 1: [...] mógłbyś niemałą zrobić przysługę rodakom, ale działając i pisząc stosownie do dobra ogółu, nie podług swego widzi mi się. L1 496.

Ale czym wytłumaczyć to samo w zdaniu:

swoje ja 1: Powiem tylko, że winienesz [...] nie zapominać, że nie dla swego ja tylko żyłeś. L2 529.

Może forma *swojego* jest za długa obok krótkiego *ja*?

Związków frazeologicznych, których składnikami są wyłącznie długie albo wyłącznie krótkie zaimki dzierżawcze, jest więcej niż takich, których składnikiem może być forma oboczna. Ale każdy z tych frazeologizmów w tekstach Mickie-

wicza jest notowany tylko raz, rzadko kilka razy. Do wyjątkowych należą połączenia występujące kilkanaście czy więcej razy, i są to połączenia luźne, np.

moja dusza – 44
 moje położenie – 40
 moje uwagi – 12
 serce moje – 41
 twoje życie, twój żywot – 11
 moja wina – 9.

Na marginesie jednak powyższej analizy warto też wspomnieć o użyciu zaimków dzierżawczych w konstrukcjach zleksykalizowanych, a mianowicie w zwrotach adresatywnych oraz formułach grzecznościowych, które występowały dość licznie.

W formułach grzecznościowych typu: *rękę twoją całuję...* występowały formy długie. Wyłącznie długa forma zaimków *swój* i *twój* występowała w wyrażeniu grzecznościowym:

z *laski swojej* 5: odnieś z laski swojej paczkę Witwickiemu. L2 241; Przyszlj mi też z laski swojej adres p. Morawskiego. L3 508.

a w doraźnej konstrukcji z *laski swej* pojawiła się forma skontrahowana:

z *laski swej* 2: Wiesz że gdy Imperator zatwierdza ukazy. / Z laski swój. często karę powiększa dwa razy. PT IX 175-6.

Ale w podobnym połączeniu z innym zaimkiem była forma dłuższa:

z *laski twojej* 2: Już dawno z laski twojej książki odebrałem. L2 276.

4. ZWIĄZKI FRAZEOLÓGICZNE Z ZSUBSTANTYWIZOWANYM CZŁONEM ZAIMKOWYM

Należałoby jeszcze wspomnieć o frazeologizmach z zaimkiem dzierżawczym w funkcji rzeczownika. Brak takich z zaimkiem *mój*, z *twój* notowane tylko 4 razy, natomiast liczną grupę stanowią związki z urzeczownikowionym zaimkiem *swój*. Zdecydowaną większość tych zsubstancywizowanych form notowano jako nieściągnięte. Przykłady:

Jak się tobie i twoim powodzi? 4: L3 438;

dopiąć, dokazać sw(aj)ego 2: Wiem jeszcze lepiej że swojego dopnie. G 547; Rosja dokaze swego. Pielgrzym 68;

jak swego, swoich 2: Miałeś pojechać do Rzymu, / By cię tam porwać jak swego. PTward 43-4. Przychodzień, dóbr książęcia. jak swoich używa. Baron 4;

trwać w swoim 'swoje zdanie, przekonanie' 1: Trwaj w swoim, ale razem wybaczej z serca przeciwnikom. L3 155;

zosta(wi)ć przy swoim 'swoje zdanie, przekonanie' 2: Ile pamiętam, po ostatnim widzeniu się zostałeś przy swoim i chciałeś raczej go przekonać i nauczyć niż od niego nauczyć się. Wolno ci mieć to przekonanie, zostawże go przy swoim. L2 416;

swoje (z)robić 2: Swoje zrobić, resztę Opatrzności zostawić, to nasza zasada. L3 348;

mieć za swoje 1: Miała też za swoje!. L2 121;

sprawić, spełnić swoje 2: Sprawivszy swoje powroci niezwłocznie. G 469 [A]; Jam spełnił swoje. zemścił się nad tobą. G-r 663;

wdać się w nie swoje 2: Moja *Historia* idzie twardo i leniwo, bo się wdalem podobno nie w swoje. L2 80;

oj i ja go kropnę / Za swoje. 1: PT VII 428-9.

W powyższych połączeniach zaimek występuje w różnych pozycjach, a przykłady potwierdzają raczej użycia form nieściągniętych. Niewątpliwie ma na to wpływ akcentowa pozycja zaimka. Zauważyć bowiem trzeba, że zaimek – jeśli nie stoi w pozycji nagłosowej czy wygłosowej – to w środku wypowiedzenia jest zawsze przed pauzą lub po pauzie intonacyjnej, która stanowi wewnętrzny początek lub koniec danego członu wypowiedzenia (zaznaczana albo przecinkiem, albo spójnikiem wprowadzającym następne zdanie). Za mało, niestety, widać kontekstów, z których można by wnioskować o roli pre- i postpozycji zaimków dzierzawczych (tylko jeden przykład z szykiem przestawnym).

Mamy natomiast takie konteksty, w których zaimek jest powtarzany:

Ja swoje, a on swoje. nie widzi, nie słucha. D4 77;

Zresztą niech sobie bazgrzą, *my budujemy swoje, oni swoje*. L2 236;

Bóg złączył, a czart dzieli. *Bóg swoje, czart swoje*. PT XI 341.

Użyciu formy długiej sprzyjają co najmniej dwa powody: funkcja rzeczownika, z czym łączy się akcentuacja, oraz pozycja wygłosowa. W pierwszej i trzeciej frazie można też mówić o powodach wersyfikacyjnych. Krótka forma zaimka nie pozwoliłaby na utrzymanie 13-zgłoskowego wersu. Ale jest jeszcze jeden powód, dla którego „musi” tu być forma długa, i jest to związane z rytmiką. Połączenia: *Ja swoje, Bóg swoje, czart swoje* podtrzymują amfibrachiczny rytm oraz są zrytmizowanym odpowiednikiem drugiej części wersu. Czasem więc forma długa jest związana z kontekstowym znaczeniem zaimka (przykład drugi), czasem z pozycją akcentową w zdaniu, czasem z poetyką tekstu, i dotyczy to nie tylko tekstu poetyckiego.

IV. WNIOSKI

W języku Adama Mickiewicza przeważają frazeologizmy, których składnikiem są wyłącznie nieściągnięte formy zaimków dzierżawczych *mój, twój, swój*.

Frazeologizmów, których składnikiem jest wyłącznie forma ściągnięta zaimków dzierżawczych *mój, twój, swój* jest stosunkowo niewiele.

We frazeologii najliczniej są reprezentowane formy dwusylabowe zaimków dzierżawczych.

Utrwalone formy trzysylabowe występują tylko w wyrażeniach: *po mojemu, po twojemu, po swojemu*.

Zaimek *swój* występuje częściej niż *mój, twój* w stałych związkach frazeologicznych.

Zaimek *swój* o wiele częściej niż pozostałe występuje w funkcji rzeczownika.

Postpozycja jest bardziej charakterystyczna dla zaimka *swój* niż *mój* i *twój*.

Wśród związków frazeologicznych z zaimkiem w formie ściągniętej skróceniu ulegają głównie dwusylabowe do jednosylabowych.

Użycie skontrahowanych lub nieskontrahowanych form zaimków dzierżawczych we frazeologii Mickiewiczowskiej można uzasadnić: przypadkiem gramatycznym, pozycją w zdaniu, szykiem, funkcją i znaczeniem zaimka, właściwościami rytmizacyjnymi.

BIBLIOGRAFIA

1. Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej, red. M. Basaj i D. Rytel, t. I-V, Wrocław-Warszawa-Lódź 1982-1988.
2. Problemy frazeologii europejskiej, red. A. M. Lewicki, t. II, Warszawa 1996.
3. Stałość i zmienność związków frazeologicznych, red. A. M. Lewicki, Lublin 1982 [tu zwłaszcza: B. Kreja, *Wpływ czynników rytmicznych na formę jednostek frazeologicznych*, s. 91-96].
4. Pajdzińska A., Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji, Lublin 1993.
5. Pajdzińska A., Granice związku frazeologicznego jako problem leksykograficzny, „Biuletyn Sławistyczny” 1982, z. 7, s. 39-48.
6. Basaj M., Aktualne problemy frazeologii, w: Z polskich studiów sławistycznych, seria 6, Warszawa 1983, s. 15-23.
7. Lewicki A. M., Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej (Teoria zwrotu frazeologicznego), Katowice 1976.
8. Lewicki A. M., Aparat pojęciowy frazeologii, w: Z badań nad literaturą i językiem, Warszawa-Poznań 1974, s. 135-151.

9. Skorupka S., Podstawy klasyfikacji jednostek frazeologicznych, „Prace Filologiczne” 19(1969), s. 219-226.
10. Kurkowska H., S. Skorupka S., Stylistyka polska. Zarys, wyd. 5 uzup., Warszawa 2001.
11. Skorupka S., Słownik frazeologiczny języka polskiego, t. I-II, Warszawa 1967.
12. Słownik poprawnej polszczyzny, red. W. Doroszewskiego, Warszawa 1980.
13. Butler D., Kurkowska H., Satkiewicz H., Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej, t. I. Warszawa 1986.
14. Na górkó A., Zarys gramatyki polskiej, Warszawa 1997.
15. Słownik języka Adama Mickiewicza, red. K. Górski i S. Hrabec, Wrocław 1962-.
16. Giu ł u m i a n c K., Odmianki frazeologiczne w polskim języku literackim, „Prace Filologiczne” 27(1977), s. 299-307.
17. B ą b a S., Twardy orzech do zgryzienia, czyli o poprawności frazeologicznej, Poznań 1986.
18. Encyklopedia języka polskiego, red. S. Urbańczyk, Wrocław–Kraków 1994 [hasło: *Frazeologia*].

VARIANT FORMS OF THE PRONOUNS *MÓJ, TWÓJ, SWÓJ*
(POSSESSIVE ADJECTIVES *MY, YOUR, ONE'S*)
IN MICKIEWICZ'S PHRASEOLOGY

S u m m a r y

The variant forms of the possessive pronouns *mój, twój, swój* are the full (non-contracted) forms, eg. *mojego, swoją*, and the short (contracted) ones, eg. *mego, swą*. Those possessive pronouns that may be a component – usually in a fixed form – of a phrase are the subject of the article. The aim of the work is to show in what phrases, in Adam Mickiewicz's works, the possessive pronouns *mój, twój, swój* occur and to attempt answering the question: what does using the short or the long forms depend on.

The study is based on *The Glossary of Adam Mickiewicz's Language*. Phrases are discussed that include possessive pronouns in the non-contracted form, then ones including variant forms, and finally phrases with contracted forms. Phrases with possessive pronouns that have the function of a noun are studied separately. Only those phrases that are easily joined are discussed, whereas the loose ones are omitted.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: Mickiewicz, zaimki dzierżawcze, frazeologia.

Key words: Mickiewicz, possessive pronouns, phraseology.